

Jaspar besloot het debat: «De bevolking is, van heden af, verwittigd. Zij weet dat zo zij, in geval van aanval in het door de vijand bezet grondgebied niet wenst te vertoeven, zij van heden af de beslissing moet treffen haar verblijfplaats te verlaten». De noodlijdenden uit de grensstreken zouden door de regering geholpen worden met vervoer, voedsel en geld. Vraag was of de uiteenzetting voor het Parlement als voldoende kennisgeving mocht beschouwd worden? De goeverneurs vonden van wel. Te veel nadruk leggen op deze zaak kon immers de ontwikkeling van paniekreacties bevorderen. Jaspar vroeg hen om hun arrondissementskommissarissen en burgemeesters te verwittigen dat er een nieuw plan ter studie lag en dat ze weldra meer precieze richtlijnen zouden ontvangen. Jaspar waarschuwde wel voor eventueel bedrog bij de vrijwillige evacuatie en pleitte voor maatregelen «om te verhinderen, dat de bevolking deze verplaatsing aanziet als een door de regering uitgevoerde vakantie. Het is om die reden dat het aan geen enkel vrijwillig geëvacueerde zal toegestaan worden naar de kust te trekken...».

Op 19 februari kwam de werkgroep opnieuw samen, ditmaal zonder de goeverneurs⁴⁰. Nog altijd werd er formeel rekening gehouden met de hypothese van een Franse agressie. Ze bekeken de kaarten en merkten dat vrijwel het hele land op een of andere manier kon bedreigd worden. De geografie en de krijgstechniek hadden van België een uiterst onveilig land gemaakt. Calberg had ondertussen een hondertal aanvragen voor evacuatie doorgestuurd naar het Ministerie van Volksgezondheid. Dat betekende dus dat Jaspars waarschuwing in het Parlement niet de verwachte stroom vrijwillige évacués had teweeggebracht. De bevolking verkoos af te wachten. Of was de boodschap dan toch niet voldoende doorgedrongen?

De ambtelijke molen maalde ondertussen verder. Op 21 februari kwam een redaktiecomitee samen om een nota voor de provinciegoeverneurs op te stellen⁴¹. Zij zouden die dan doorsturen naar de gemeentebesturen. Die nota moest de instructies van 16 mei 1939 betreffende de verplichte evacuatie vervangen. Het uitgangspunt was de notie «vrijwillig preventief geëvacueerde». *Il est donc laissé à l'appréciation personnelle de chacun, le point de savoir si sa sécurité est en danger dans la région qu'il habite*. Slechts als er voldoende tijd overbleef tussen de start van de alarmfase en het begin van de invasie, zou het oorspronkelijke evacuatieplan uitgevoerd worden. De redactie stelde zich *avant tout* voor doel om de preventieve evacuatie zo beperkt mogelijk te houden. Het apparaat dat klaarstond had immers slechts beperkte mogelijkheden. Er werd daarom bewust geen lijst opgesteld van provincies of gemeenten waar de inwoners zich «bedreigd» mochten voelen. De Generale Staf weigerde dat want hij kon onmogelijk voorzien op welke plaatsen er zou gevochten worden of welke gebieden er zouden bezet worden door de vijand. De redactie stelde het ook nog voor, in navolging van de officiële neutraliteitspolitiek van de regering, alsof zowel agressie van Duitsland als van Frankrijk mogelijk was. De

40 Verslag vergadering van 19 februari (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1982).

41 Bedenkingen van het redaktiecomitee in *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1986 (ARA).

opvanggebieden lagen dan dicht bij de grens aan de andere zijde van het land. De geëvacueerden moesten op eigen houtje beslissen. Dat borg het risico in zich dat de autoriteiten een slechte indruk maakten. De redactie dacht een oplossing gevonden te hebben door het grondgebied op een andere manier in te delen, een indeling *qui présente peut-être comme avantage de faire moins apparaître les craintes du Gouvernement, et qui consiste à diviser le territoire en deux fractions. La première constituant la zone d'hébergement, subdivisée elle-même en deux régions de manière à laisser aux individus la possibilité de trouver un refuge selon qu'ils estiment que le danger vient de l'Est ou du Sud-Ouest.* Het opvanggebied werd er erg door beperkt maar het had het voordeel dat het veel overzichtelijker was en de militaire plannenmakerij wat vereenvoudigde. Het was uiteraard van het grootste belang dat de regering zo snel mogelijk besliste welke territoriale «oplossing» er werd gekozen. Dan pas konden de provinciegeverneurs op de hoogte gebracht worden en kon de praktische organisatie van start gaan. De nota werd in die zin opgesteld en de parlementaire redevoering van Jaspar werd meegestuurd in bijlage. De goeverneurs werden gevraagd de burgemeesters op de hoogte te brengen.⁴²

Volgende vergadering op 2 maart 1940⁴³. Er rezen nieuwe problemen want de politici werden wat zenuwachtig. Er kwam druk vanwege Waalse politici om niet het grootste deel van Wallonië zonder slag of stoot open te laten voor de Duitse invallers. Er waren ook groepen die extra aandacht nodig hadden bij de evacuatie: kinderen, de oorlogs- en arbeidsinvaliden, de geesteszieken van Geel... En wat met het vee als de landbouwers vertrokken?

Op 21 maart kwam de groep terug samen⁴⁴. Ditmaal was generaal Theunis, hoofd van de mobilizatiedienst, er ook bij. Jaspar zette dadelijk een domper op de stemming. Hij vertelde de aanwezigen dat tal van brieven en persoonlijke bezoeken van burgemeesters aan de eerste minister het ongenoegen en de onwetendheid van de bevolking hadden duidelijk gemaakt. Pierlot was zelf afkomstig uit de Ardennen en het lag voor de hand dat zijn streekgenoten bij hem kwamen klagen. De preventieve evacuaties konden op weinig begrip rekenen. Pierlot had Jaspar gevraagd of de door het leger opgeworpen versperringen op het wegenet — voornamelijk in Wallonië — de evacuatie niet vrijwel onmogelijk maakten omdat ze de kleinere dorpen vrijwel totaal isoleerden. Kolonel De Schryver toonde zich geïrriteerd: *Ne croit pas que cela puisse amener de grands changements.* Jaspar vroeg droogjes aan Taymans om de opinie van de kolonel aan de eerste minister te rapporteren. Hij eiste ook dat het leger de evacuaties die het al had uitgevoerd, zij het vaak met een tijdelijk karakter, en al wat daarmee in verband stond aan hem zou rapporteren want ook in Seraing aan de Maas was er ongenoegen gegroeid. De

42 Ontwerpnota in *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1987 (ARA).

43 Verslag vergadering van 2 maart 1940 (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1983).

44 Verslag vergadering van 21 maart 1940 (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1984).

Schryver nam daar nota van *tout en faisant remarquer que ces évacuati-
ons seraient opérées par l'armée.*

Generaal Theunis stelde het plan voor evacuatie van de industriële bedrijvigheid voor. Dat was immers van militair belang. Een aantal activiteiten van strategische waarde moesten gecentraliseerd worden op een veilige plaats. De meeste stocks van enig belang waren al verplaatst, al waren niet alle bedrijven even gewillig. Wat moest er gebeuren? De nijverheden waaraan de vijand geen behoefte kon hebben omdat hij er zelf in voldoende mate over beschikte op eigen grondgebied, bleven onaangeroerd. De nijverheden, noodzakelijk voor de vitale behoeften van de bevolking, moesten blijven werken. Daartoe behoorden de koolmijnen en de meerderheid van de elektriciteitscentrales. Andere elektriciteitscentrales konden onklaar gemaakt worden door er enkele essentiële onderdelen uit weg te nemen. De bedrijven die wel nuttig konden zijn voor een bezetter maar die, omwille van de Britse blokkade, toch geen grondstoffen konden bekomen, bleven eveneens onaangeroerd. Een vierde categorie, de voor de bezetter bruikbare installaties, moest onklaar gemaakt worden. Dat kon door onderdelen weg te nemen of te vernietigen. Om represailles tegen de werknemers te voorkomen moesten die mensen bij de evacuatiendiensten de voorkeur krijgen. Ofwel konden de werknemers die een sleutelfunctie vervulden, verplicht geëvacueerd worden. Er mocht gerekend worden op zo 'n 15.500 arbeiders, met hun familie, waarvan de helft uit de koolmijnen kwam. Er waren veel vreemdelingen bij uit Polen die zeker voor de Duitsers op de vlucht zouden slaan. Jaspar stelde voor de «neutralisatie-ploegen» op te nemen in het leger zodat de vijand tegen hen wettelijk geen sankties kon nemen. Theunis beloofde de zaak te bestuderen.

Er waren nog meer groepen die absoluut in veiligheid moesten gebracht worden. De minister van Vervoer, Delfosse, had Jaspar geschreven dat de evacuatiendiensten moesten denken aan het wegbrengen — liefst naar Frankrijk — van de politieke gevangenen en de leden van inlichtingendiensten uit de vorige oorlog, en mensen die deelgenomen hadden aan bepaalde missies tijdens de Ruhrbezetting. Volgens Calberg was deze groep ongeveer vijfduizend man sterk. Zij zouden de nodige papieren krijgen om naar Frankrijk te verhuizen. Een sluitend systeem voor de pro-Belgen in de Oostkantons en voor de invaliden opstellen, was slechts mogelijk als ze preventief wilden vertrekken, maar dat was niet te verwachten. De kommunistische volksvertegenwoordiger Marteaux had Taymans gevraagd of het niet nodig was om een aantal journalisten, bekend als anti-nazi's, als een bevoorrechte groep te beschouwen en de personen te vernietigen vóór het Belgisch leger zich terugtrok. Jaspar was daar niet voor te vinden en vond het vernietigen van de personen helemaal niet aangewezen. Kommandant Mathieu besloot de vergadering met een optimistische noot: hij verzekerde de aanwezigen dat alle noodzakelijke maatregelen in verband met de bevoorradings getroffen waren. Zij mochten op hun twee oren slapen.

Op dezelfde dag als de vergadering schreef de Generale Staf een nieuwe nota betreffende de evacuatie van de burgerbevolking naar de militaire bevelhebbers en naar de minister van Landsverdediging⁴⁵. Op 23 maart stuurde generaal Denis de tekst door naar Jaspar. De inleiding stelde onomwonden dat een invasie anders zou verlopen dan de legertop in vreedstijd had verhoopt. De veldtocht in Polen had dat bewezen. Er moest rekening gehouden worden met het feit dat de waarschuwingstijd vrijwel nihil zou zijn. En bovendien zouden de wegen *rigoureusement* verboden worden voor burgerverkeer. Wat nam het leger zich dan voor te doen in de gegeven omstandigheden? Vrijwel niets! Daarbij beriep het zich op het feit dat het begrip «verplicht geëvacueerde» niet meer bestond. Er was daardoor geen behoefte meer aan een breed uitgewerkt plan. Er waren immers enkel nog vrijwillig vertrekkenden waarvoor de minister van Volksgezondheid bevoegd was. Daarbij moest verstaan worden dat de redevoering voor het Parlement van Jaspar op 14 februari moest beschouwd worden *comme l'avertissement nécessaire et suffisant*. De militairen mochten evenwel op geen enkele wijze deze ministeriële verklaring toelichten tegenover de burgerbevolking. De bevelhebbers van de grote eenheden konden desgevallend beslissen om, naargelang de takische noodwendigheden en naargelang de ontwikkeling van de strijd, burgers toe te laten bepaalde gebieden te verlaten. Als dat een groot aantal mensen betrof moest de minister van Landsverdediging verwittigd worden.

Op 11 april was Clercx klaar met een voorlopige stand van zaken. Sinds de verklaring in het Parlement hadden vijfenzeventig gemeenten gevraagd om hen een opvangstreek mede te delen. Die vertegenwoordigden ongeveer 300.000 inwoners. Voor ongeveer 60 % van dat cijfer waren er verblijfsfaciliteiten voorzien, verspreid over ongeveer 190 gemeenten van de opvangzone. Op de laatste minuut was er nog een aanvraag van Welkenraedt binnengelopen, blijkbaar de eerste gemeente die een algehele evacuatie aanvroeg⁴⁶. Welkenraedt was belangrijk want het lag tegen de Duitse grens op een voor de hand liggende aanvalspunt tegen Luik. Bij de opening van de vergadering op 12 april vroeg Jaspar hoe ver het stond met de voorbereiding van de evacuatie van Welkenraedt. Die mensen konden heel binnenkort weggaan werd hem verzekerd. Torhout in West-Vlaanderen zou hen opvangen. De minister vroeg de Torhoutse autoriteiten op het hart te drukken om moeilijkheden omwille van de taal te vermijden door taktvol het gebruik van «Vlaams» achterwege te laten. Een richtlijn die de regering best rechtstreeks aan alle ontvangende gemeenten zou richten. Er rees nog een ander probleem: het onderscheid tussen de diverse netten? Alles dat ongenoegen kon veroorzaken moest, in de mate van het mogelijke, vermeden worden. De vrijheid van schoolkeuze moest daarom bewaard blijven. Uit de streek van Dinant waren ook enkele

45 Ondertekend door generaal Denis (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1987). Het was Algemene Instructie nr. 78/89 die die van 19 december 1939, nr. 350/35 moest vervangen.

46 Verslag door Clercx: *Exposé de la situation des évacuations volontaires au 11-4-1940* (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1987).

aanvragen van gemeenten binnengelopen. Daar was de herinnering aan de grootschalige moordpartij in 1914 nog heel levendig en vermits de Maas daar als verdedigingslinie zou dienen terwijl de stad grotendeels op de «verkeerde» oever lag, was er uiteraard niet veel nodig om de bewoners zenuwachtig te maken.

Een ander probleem was de waarschijnlijke stroom vluchtelingen uit het Groot-Hertogdom. Oorspronkelijk waren 40.000 plaatsen voorzien maar de Generale Staf had dat cijfer, zonder advies te vragen van de verantwoordelijke burgerlijke autoriteiten, teruggebracht tot 12.000 en dat was, naar de mening van de goeverneur van de provincie Namen, veel te weinig. Dat vond Jaspar ook en hij wilde de opvangcapaciteit opnieuw verhoogd zien en wel meteen. Jaspar wenste dat de Luxemburgse regering op geen enkel ogenblik argumenten kon hebben tegen de Belgische regering. Dus vroeg hij uitdrukkelijk dat De Schryver zich bekommerde om het uitvoeren van zijn wensen op dat terrein. Clercx merkte op dat het niet de eerste maal was dat het leger wijzigingen in de opvangplannen doorvoerde zonder hem daarin te kennen. Clercx kreeg steun van zijn minister. Jaspar eiste dat de legerstaf hem zonder verwijl op de hoogte bracht van elke wijziging. Hij had daar goede redenen toe, want er waren hem al staaltjes ter ore gekomen dat het eigenmachtige legeroptreden roet in het eten gooide van de burgemeesters die de verantwoordelijkheid hadden opgebracht om op eigen houtje de opvangstreek te verkennen en afspraken te maken. Wanneer die dan hoorden dat hun gemeente een ander opvanggebied toegewezen kreeg waren ze begrijpelijkerwijs niet opgetogen ⁴⁷.

Toen kommandant Calberg op de vergadering toekwam werd hij over de Luxemburgse kwestie ter verantwoording geroepen. Hij antwoordde dat men toch niet kon voorzien wat er zich zou voordoen. *Il est donc impossible de faire un programme fixé et il propose qu'au fur et à mesure que des évacués se présentent, on les évacue sans faire de plan d'avance.* Dat was een klap in het gezicht van de mensen die al verscheidene maanden bezig waren met het organiseren van de opvang. Clercx was het daar uiteraard niet mee eens en wees erop dat men niet alles op het laatste ogenblik kon organiseren. Kolonel De Schryver voelde de konfliktstof aanzwellen en zwakte de opmerking van Calberg af door te zeggen dat men het Groot-Hertogdom inzake vluchtelingen op gelijke voet moest behandelen als een Belgische provincie. Jaspar vroeg Clercx om de opvang van de Luxemburgers zo snel mogelijk te regelen, desnoods via de telefoon, en dat hij minister van Vervoer Delfosse moest vragen om voor transportcapaciteit te zorgen.

Er waren nog meer problemen. Het gebrek aan kennis bij de bevolking bleek nogmaals: de korpsbevelhebber van Luik signaleerde dat veel burgers meenden dat ze nog ruimschoots de gelegenheid zouden hebben om te vertrekken na het uitbreken van de gevechten. Een precieze voor-

47 Een mooi voorbeeld hiervan is de briefwisseling betreffende Ben-Ahin in de buurt van Hoei in *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1987 (ARA).

lichting van de bevolking was dus nog altijd hard nodig. Maar ook erg moeilijk, want plotse en massale aanvragen tot evacuatie op staande voet, kon het apparaat eigenlijk nog niet verwerken. En dan waren er nog de tegenstrijdigheden die het hele systeem zwaar onder druk zetten. Evacueren vóór het nodig was bracht de ekonomie zware schade toe en pas evacueren als het echt nodig was kon niet want dan was het in feite al te laat. Dat woog zwaar op de verantwoordelijke ambtenaren. Salkin wees er op dat veel opvanggemeenten aarzelden om vluchtelingen in te schrijven omdat ze vreesden achteraf voor de opvangkosten te moeten opdraaien. Daarop vroeg Jaspar of het organisme, dat instond voor de betaling van de logementskosten, al werkte. Clercx moest bekennen dat dat nog niet het geval was. Er was hem een boekhouder beloofd, *celui-ci ne s'est encore jamais présenté* Jaspar vroeg hem deze dienst meteen op poten te zetten en hij wenste dat de beloofde boekhouder op staande voet aan Clercx werd toegewezen.

Voorlopig viel het nog mee. De ambtenaren van Clercx konden maar weinig vrijwilligers optekenen. De verwachte stroom bleef uit. De bevolking verliet slechts node have en goed en hoopte dat het onheil niet zou toeslaan. Als het onverhoopt toch tot een oorlog zou komen kon men nog altijd vluchten. De overheid had geen zin om de bevolking hardhandig op de risico's en de eventuele gevolgen van deze struisvogelpolitiek te wijzen.

SAMENWERKEN MET DE GEALLIEERDEN

Het was geen gemakkelijke opdracht om de voorbereiding van de evacuatie te beperken tot Belgisch grondgebied. Op 4 januari 1940 al stuurde Clercx een nota aan Jaspar. Wat wanneer de stroom vluchtelingen, als gevolg van de gevechten, toenam en de aantallen groter werden dan in de erg statische en optimistische vizie van de legertop? Het Belgische grondgebied was immers klein en dichtbevolkt. De evacuatie *soit envisagée sous l'angle d'une entente avec les pays qui peuvent devenir nos alliés, sous peine de verser dans l'irréalisable et l'impossible*. Daarmee ging deze ambtenaar zijn boekje vér te buiten. Dat was niets meer of minder dan een oproep om de strikte neutraliteit overboord te gooien. Maar hij werd daarin wél gevolgd door de minister onder wiens bevoegdheid hij in de komende maanden verder zou werken. Jaspar schreef eigenhandig in de kantlijn: *D'accord M.-H. Jaspar*⁴⁸.

De kosmopoliet Marcel-Henri Jaspar was inderdaad erg pro-Frans gericht en zijn onvrede met de Belgische neutraliteitspolitiek was geen geheim. Met Hitlers partij had hij tijdens verscheidene reizen in Duitsland kennis gemaakt. Zijn afkeer tegenover het fascisme, en in het bijzonder het nationaal-socialisme, toonde hij openlijk. Al op 13 oktober 1936 had de

48 Nota voor de minister vanwege Clercx, 4 januari 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1987).

Völkische Beobachter Jaspar ervan beschuldigd, zijnde minister van Transport in functie, de Belgisch-Duitse relaties in gevaar te brengen door «een dolle hetze» tegen het Duitse Rijk te voeren. Jaspar had ondermeer gezegd dat Rex en de nationaal-socialisten slechts beroep deden op de lagere instinkten van de mens. Daarnaast beschuldigde hij Duitsland ervan veroveringsplannen te koesteren in de richting van Elzas-Lotharingen en de Oekraïne. Dat bleek immers zonneklaar uit *Mein Kampf*! Zijn aversie was nog versterkt door het feit dat hij frontaal in aanvaring was gekomen met Rex-leider Degrelle die hem beschuldigde van financiële malversaties⁴⁹. Voor Jaspar was Degrelle de Belgische emanatie van het Hitler-regime. De oorlog was in zijn optiek in feite al begonnen, niet als een traditionele strijd van staten tegen staten omwille van grondgebied of andere belangen, waarbij men zich als staat desgewenst neutraal kon verklaren. Voor Jaspar was het wezen van de strijd ideologisch: de pluralistische democratie met de vrije gedachte stond tegenover de diktaturen. Ook daarom voelde hij zich nauw verbonden met de Fransen en de Britten.

Jaspar beseftte dat het Franse grondgebied in feite onontbeerlijk was als toevluchtsoord voor geëvacueerden. Op 29 februari had hij een gesprek met een erg bezorgde Ernest Adam, volksvertegenwoordiger uit de streek van Virton. Die wees op de praktische onmogelijkheid voor de inwoners van de provincie Luxemburg om zich in het noorden van het land in veiligheid te brengen. Voor hen was Frankrijk het aangewezen doel van de vlucht. Daar viel om geografische redenen niet veel tegen in te brengen. Maar hoe zat het met de politieke wil? Was die aanwezig in Parijs? De enige mogelijkheid om dat uit te vissen was het oor te luisteren leggen in de Franse hoofdstad. Jaspar stuurde Adam met een vertrouwensmissie naar Parijs waar hij moest onderzoeken hoe de Franse autoriteiten tegen de te verwachten vluchtelingenstroom van Belgen aankeken.

Ook over het Kanaal was men zich van de Belgische problemen bewust. Op 12 april 1940 stuurde Buitenlandse Zaken, *très urgent et confidentiel*, een nota van de Britse ambassade, daterend van 10 april, naar Jaspar. De Britten waren bereid om schepen met Belgische vluchtelingen op te vangen. Voorwaarde was dat de Belgische autoriteiten aan boord voor de nodige administratie en begeleiding zorgden en er rekening wilden mee houden dat de opvanghavens in het noorden zouden liggen op drie à vier dagen varen. Buitenlandse Zaken vroeg wat Jaspar daarmee wilde en kon aanvangen. Zolang hij niet beschikte over schepen was hij niets met het Britse aanbod en Jaspar vroeg de bevoegde administratie op 23 april om inlichtingen. Op 26 april 1940 werd de vraag door Buitenlandse Zaken herhaald⁵⁰. Blijkbaar was het voorlopig niet mogelijk om de geboden mogelijkheden daadwerkelijk aan te grijpen.

Frankrijk was overigens belangrijker. Adam ging in Parijs op verkenningstocht en ondervond een zekere tegemoetkomendheid. Op 17 april zou

49 L. DEGRELLE, *J'Accuse. Marcel-Henri Jaspar. Menteur, pillard et faussaire*, Brussel, 1936.

50 Briefwisseling en tekst van de Britse nota in *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1987. (ARA)

Adam, met medeweten van Jaspar, met de lokale Franse burgerlijke en militaire autoriteiten overleggen hoe de Belgische Luxemburgers best zouden worden opgevangen en doorgesluisd als de Duitsers zouden aanvallen⁵¹. Op die dag kreeg hij van Onderstaatssecretaris Robert Schuman, bevoegd voor de evacuatie van burgers, een geschreven verklaring. Die was belangrijk! Adam bezorgde bij zijn terugkeer een exemplaar aan eerste minister Pierlot die van het belang van het document meteen overtuigd was en die daarover een onderhoud zou organiseren met minister van Buitenlandse Zaken Paul-Henri Spaak en met Jaspar⁵². De nota van Schuman had ogenschijnlijk slechts een beperkte draagwijdte: voor de vertegenwoordiger — persoonlijk dan nog — van één bepaalde streek, maar de feitelijke betekenis was veel belangrijker⁵³.

A la demande de Mr. le député ADAM qui desire être fixé sur les possibilités d'admettre en France des réfugiés belges de la province de Luxembourg, il est précisé ce qui suit, pour son information personnelle:

Le Gouvernement français, loin de se désintéresser d'un tel problème, a été et reste toujours disposé à en étudier et préparer la solution. Il l'a prouvé, lorsque Mr. le Président Chautemps, le 12 janvier dernier, a reçu un délégué de Ministère des Communications et, comme suite à cet entretien, a ordonné l'établissement d'un projet d'hébergement; ce plan comportait la détermination des endroits par lesquels la population évacuée entrerait, le cas échéant, en France.

Depuis cette date, le Gouvernement belge semble s'être désintéressé de la question. Les débats de la Chambre des Représentants en date du 14 février, font apparaître que les pouvoirs publics belges déclarent irréalisable toute évacuation, même à l'intérieur de leur pays, en cas d'attaque brusquée. Or, cette éventualité est seule à envisager dans la pratique.

Dans ces conditions, on ne saurait attendre de la part du Gouvernement français qu'il prenne des mesures entraînant des dépenses se chiffrant par centaines de millions, alors qu'il ignore si les installations qui seraient spécialement créées pour recevoir les réfugiés belges, sont considérées par le Gouvernement belge lui-

51 Rapport sur l'activité..., p. 29. Zie tevens de brief van Adam aan Pierlot opgenomen in dit rapport als bijlage nr. 23 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1946). Ernest Adam zou later over deze missie publiceren: Rapport succinct concernant l'oeuvre accomplie en avril et mai 1940 en faveur des réfugiés, Habay-la-Neuve, 25 april 1949; en Robert Schuman, ami de Belgique, in *La Libre Belgique*, 25 september 1963.

52 Adam aan Jaspar, 29 april 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1987).

53 Déclaration écrite rédigée par Mr. SCHUMAN, Sous-Secrétaire d'Etat à la Présidence du Conseil, remise à Mr. E. ADAM après en avoir conféré avec Mr. le Président CHAUTEMPS, Parijs, 17 april 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1987).

même comme susceptibles de servir dans le cas où la Belgique serait l'objet d'une attaque allemande.

Le Ministre des Affaires Etrangères français est actuellement saisi de ce problème."

Dat liet inderdaad de deur open voor kontakten van regering tot regering en kan dus niet beschouwd worden als louter *pour son information personnelle* ten bate van één volksvertegenwoordiger. Maar de tekst speelde ook de bal op een handige manier in handen van de Belgische regering: als die wilde dat Frankrijk zich voorbereidde, moest ze dat officieel komen vragen en met andere woorden — het ware doel van deze zet — haar neutraliteit in de praktijk opgeven. De vluchtelingen opvangen betekende immers dat er afspraken moesten gemaakt worden over opvanggebieden, maar ook over de vluchtroutes en de vervoermiddelen en dat waren zaken waar ook de militairen zeggenschap over hadden. Bovendien bleek uit de tekst dat ook minister Delfosse, zich maanden eerder al tot de Fransen had gewend.

Wie of wat blokkeerde deze kontakten met Parijs? Al wat inging tegen de neutraliteitspolitiek, die door koning Leopold werd gepropageerd, was in België kansloos. Op 28 mei, toen de ineenstorting van de Belgische defensie een feit was, zou Jaspar, in een rapport aan Pierlot, niet schromen te zeggen dat het feit, dat *expressément arrêtée par le Souverain d'éviter tous les contacts avec nos présents Alliés, notamment en matière d'évacuation*, de schuld was voor heelwat problemen na de Duitse aanval. Pas vanaf 10 mei was de neutraliteit niet meer vol te houden en Jaspar kreeg voor zijn samenwerkingsplannen met Frankrijk de zegen van de regering. *Je pense que c'est le moment de vous rappeler que vous-même et M. Spaak avaient bien voulu me donner votre accord le plus formel de prendre contact officiel avec le gouvernement français. J'ai délégué auprès des gouvernants français MM. Salkin, Cuvelier et Adam, Député de Virton. Mais mon initiative a été presque entièrement paralysée par la volonté royale*⁵⁴. Maar die bewering werd neergeschreven nadat de Duitse aanval bewezen had dat het leger België niet kon verdedigen. Wat gebeurde er tussen 10 mei en de Duitse overwinning op België en Frankrijk?

DE DUITSERS VALLEN AAN

Op 10 mei vielen de Duitse legers in een massale verrassingsaanval België binnen waarbij zij meteen de Belgische verdediginglinies ontwrichtten door in de buurt van Eben-Emael het Alberkanaal over te trekken en Haspen-

54 Rapport van Jaspar aan Pierlot over zijn activiteiten tijdens de achttiendaagse veldtocht, 28 mei 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 2000).

gouw binnen te vallen. Zuidelijker trokken de pantserdivisies door de Ardennen naar de Maas. Het Belgische leger plooide zich terug op de lijn Antwerpen-Leuven-Namen. De burgerbevolking sloeg massaal op de vlucht. De richtlijnen van het leger lapt men aan zijn laars. Dat leger was overigens niet in staat om de burgerbevolking te dwingen tot thuisblijven of desnoods de vlucht in vaste banen te leiden. De wegen werden al gauw verstopt door de mensenmassa, vermengd met Belgische en geallieerde troepen die probeerden hun posities in te nemen⁵⁵. De planning en de voorbereiding door de administratie van Jaspar bleken goeddeels waardeloos omdat de bevolking haar laars lapt aan elke richtlijn. Het leger en de autoriteiten werden overstelpt. Goeverneur Baels van West-Vlaanderen moest de volgende dag al een telegram naar Jaspar sturen om te melden dat tal van vluchtelingen toestroomden die, volgens de plannen, niet voor zijn provincie bestemd waren⁵⁶. De gemeenten hadden bovendien niet de geldmiddelen om de onvoorziene stroom mensen van het nodige te voorzien.

Door de Duitse agressie werden Britten en Fransen automatisch bondgenoten van België en dus kwamen er mogelijkheden open voor de opvang van de vluchtelingen op het grondgebied van die staten. Op de ambassade in Parijs werd Seyfert, ambassadesekretaris, belast met het probleem van de evacuatie naar dit land. Hij kreeg op 10 mei hulp van Alex Salkin-Massé, kabinetsmedewerker en vertrouweling van Jaspar, boezemvriend sinds hun beider studententijd⁵⁷. Die nam meteen contact op met minister de Monzie van Arbeid⁵⁸. Opnieuw was de meest aangewezen Fransman onderstaatssekretaris Robert Schuman. Jaspar kreeg op 12 mei een rapport toegestuurd vanuit Parijs. De Fransen hielden rekening met een toevloed van 400.000 mensen. Als ook het Noorden van België door de geallieerden werd ontruimd kon dit oplopen tot 800.000. Een minderheid daarvan zou oversteken naar Engeland. Ook daar was dus dringend een Belgische missie nodig om de opvang te begeleiden. De ploeg in Parijs had hulp gekregen van een aantal vrijwilligers maar moest dringend uitgebreid worden met ambtenaren van het departement Volksgezondheid. De plaatselijke Belgische konsulaten zouden ook best versterking krijgen vanuit België. De Franse minister van Volksgezondheid had nadrukkelijk gevraagd voldoende Belgische artsen mee te sturen want die waren in Frankrijk zelf, door de mobilizatie, veel te weinig voorhanden. Op diezelfde dag werd op de Ministerraad bekend gemaakt dat al 40.000 Belgen de grens waren overgestoken⁵⁹.

55 Jaspar werd meteen met de neus op deze feiten gedrukt want op zaterdag 11 mei reisde hij, samen met Delfosse, naar Luik om ter plaatse na te gaan of de regeringsdirektieven betreffende de evacuatie werden uitgevoerd. Hij werd onderweg gekonfronteerd met een angstige, volkomen gedesorganizeerde, massa vluchtelingen. Zie hierover *Souvenirs sans retouches*, p. 312-314.

56 Baels aan Jaspar, 11 mei 1940 (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 2012).

57 Over de relatie tussen beiden zie *Souvenirs sans retouche*, p. 45 e.v. Zie ook de briefwisseling (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1490-1495).

58 *Rapport à monsieur le Ministre de la Santé publique*, 13 en 14 mei (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 2013).

59 Verslag Ministerraad, 12 mei 1940 (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 1940).

Wat niet betekende dat er geen problemen waren aan de grens. Op diezelfde 12 mei telegrafeerde de gouverneur van Henegouwen dat de Franse doeane visa bleef eisen. Daar was voor de meerderheid van de vluchtelingen ten enen male onmogelijk aan te voldoen. Velen hadden noch paspoorten, noch visa. Ondertussen hoopte de massa zich op in de grensgemeenten met alle moeilijkheden vandien. Hij vroeg Jaspar dat de Franse regering zo snel mogelijk de inreisprocedure zou versoepelen⁶⁰. Op 12 en 13 mei telefoneerde Jaspar met Robert Schuman in Parijs om de Franse regering tot spoed aan te zetten. Dat lukte. In de avond van 13 mei kwam de Franse toestemming⁶¹. Op 14 mei gaf Jaspar de vluchtelingen een lijst met grensovergangen die ze konden gebruiken om Frankrijk binnen te trekken. De mijnwerkers kregen de opdracht zich naar het departement Pas-de-Calais te begeven waar ze tewerkgesteld konden worden in de Franse koolmijnen⁶². Dat was geen verzekering dat de Franse grenzen effectief opengingen. Op 17 mei stuurde Dr. Van Walleghem, burgemeester van Poperinge een telegram naar Jaspar met een noodkreet: «Frankrijk is gesloten. Duizenden vluchtelingen blijven hier opeengehoopt. Er werd ons beloofd heden uit Poperinge statie treinen in te richten om vluchtelingen naar Frankrijk te evacueren. Het is hoogst nodig dit seffens te doen. Er is hier geen eten meer voor de vluchtelingen»⁶³. Van Walleghem zou de volgende dagen energiek blijven aandringen op het scheppen van de mogelijkheid om naar Frankrijk uit te wijken.

Op 17 mei belastte Jaspar twee burgers, in casu advocaat Houtman en de Brusselse senator Flagey, om in Frankrijk inlichtingenbureaus te organiseren voor de Belgische vluchtelingen. Ze kregen bovendien de bevoegdheid om gebruik te maken van hun arbeidskracht, te zorgen voor hun onderdak enz., in samenwerking met de Franse autoriteiten⁶⁴. Voor dergelijke opdrachten werden wel meer niet-ambtenaren ingeschakeld; zelfs vrijwilligers boden zich ter plekke aan. Op 20 mei richtte de missie een «Centraal Bureau voor Inlichtingen en Opzoekingen» in ten behoeve van de Belgische vluchtelingen. Het stond onder leiding van Ernest Solvay, Baron Jean Rolin en Maurice Deckers. Dit instituut zou een autonoom karakter hebben⁶⁵.

Dat betekende niet dat het Ministerie van Volksgezondheid een deel van zijn bevoegdheid zou afstaan. Integendeel, het was de bedoeling dat het ministerie zijn bevoegdheden gevoelig uitbreidde zodat het een alomvattend superministerie zou worden voor de Belgische burgers die in Frankrijk op de dool waren. Op 21 mei werd er een organiek besluit

60 Bijlage 30 bij *Rapport sur les activités...* (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1946).

61 Bijlage 33 bij *Rapport...* (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1946). Zie betreffende de toestemming van Schuman ook de nota van L. Lambelin aan Jaspar, 12 mei 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1940).

62 *Office de renseignements. Ordre de service n° 1*, 14 mei 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 2012).

63 Telegram Van Walleghem aan Jaspar (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 2012).

64 *Ordre de mission*, voor Houtman en Flagey, 17 mei 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1994).

65 Nota van A. Salkin-Massé, 20 mei 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 2013).

voorbereid dat de administratie opnieuw zou ordenen, weliswaar met een tijdelijk karakter. Er werden vier algemene besturen voorzien. Het eerste zou zich bezighouden met de bijstand, het verschaffen van onderdak, inlichtingen en bevoorrading. Het tweede zou zich specifiek met de medische begeleiding bezighouden. Het derde met morele bijstand en het samenbrengen van de gesplitste families. Het vierde zou zorgen voor een efficiënt gebruik van de arbeidskracht van de vluchtelingen. Daarnaast werden de burgerlijke diensten van het Rode Kruis aan het ministerie gehecht. Bovendien liet het ontwerp de mogelijkheid open dat het ministerie zich ook met de krijgsgevangenen zou bezighouden⁶⁶. Een rapport van Jaspar op 22 mei bevestigde dat hij zijn ministerie op de hogerge-noemde wijze had ingedeeld⁶⁷. Jaspar schakelde daarnaast de beschikbare provinciegouverneurs en een aantal parlementsleden in als kommissarissen of afgevaardigden van het ministerie van Volksgezondheid in de departementen met veel Belgische vluchtelingen⁶⁸.

Zo begon er zich stilaan een parallelle Belgische administratie te vormen op Franse bodem. Een administratie die, omdat ze zich voornamelijk bezighield met de begeleiding van de vluchtelingen, vrijwel helemaal onder de bevoegdheid viel van Jaspar. Maar deze administratie kon slechts bestaan in samenwerking met de Franse autoriteiten. Die zag dat overigens graag gebeuren — daardoor was immers een zekere controle mogelijk op de vluchtelingen uit België. Het grootste deel van de Belgische regering vestigde zich uiteindelijk in Poitiers. Jaspar trok zijn ministerie terug in Cahors in de Lot. De reden daarvoor was dat de Franse minister de Monzie burgemeester was van het stadje en via die weg kon hij rekenen op een behoorlijke huisvesting in de plaatselijke normaalschool. Cahors lag bovendien in de buurt van de zes departementen waar de onbemiddelde Belgische vluchtelingen gekoncentreerd werden. Vanaf 24 mei was zijn administratienetwerk stevig genoeg ingericht om te kunnen functioneren. Op 25 mei riep hij de top van zijn administratie bijeen voor een stafvergadering. Jaspar stond er op dat elke franstalige geneesheer een nederlands-talige kollega naast zich kreeg. Directeur-generaal en arts Timbal meende dat de meeste geneesheren ter plekke tweetalig waren maar dat was voor Jaspar géén argument. *M. Le ministre insiste sur le fait qu'il faut organiser cela et qu'à côté de chacun des médecins d'expression française, il y ait un médecin flamand ou même un simple traducteur, un agent subalterne qui puisse servir de traducteur*⁶⁹.

Op 26 mei had Jaspar een uitvoerig onderhoud met enkele Franse regeringsleden. Daar hoorde hij dat er een akkoord bestond tussen

66 Ontwerp, opgesteld door Adam in samenwerking met enkele topambtenaren van het ministerie, Timbal, Delaet en Fonck, 21 mei 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 2013).

67 Rapport van Jaspar met daarin *J'ai arrêté*, 22 mei 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 2013).

68 Een niet gedateerde lijst, vermoedelijk van eind mei 1940 in Archief M.-H. Jaspar, nr. 2015 (ARA).

69 Rapport... met verslag van deze vergadering er in opgenomen p. 142 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1945).

Frankrijk en Engeland betreffende de opvang van Belgische vluchtelingen. De Britten zouden in principe 100.000 mensen ontvangen, maar Chautemps meende dat dit moest opgetrokken worden tot 200.000. Uit de gesprekken bleek een grote wil tot samenwerken, maar ook dat in de Franse publieke opinie anti-Belgische oprispingen waren waar te nemen. Voor een deel was dat spionitis, de vrees dat via de vluchtelingenstroom ook «parachutisten» Frankrijk binnenslopen. Jaspar stelde hem gerust: *J'ai pris soin de lui dire que dès le début de la guerre, nous avons pris en Belgique des mesures rigoureuses à l'égard des personnes suspectes*⁷⁰.

Voor al het onderhoud met onderstaatssecretaris Schuman was belangrijk. Jaspar wilde zijn hele administratie, *tous les services sanitaires et scientifiques*, van Volksgezondheid samenbrengen in Cahors. In de diverse departementen werden administratieve diensten opgezet voor de vluchtelingen. In Parijs bleef een bijzondere missie van Volksgezondheid behouden om rechtstreeks en op het hoogste niveau met de Franse autoriteiten in contact te staan. Jaspar zou een hoge Franse ambtenaar meekrijgen die hem overal zou volgen. De Belgische vluchtelingen zouden, op Frans bevel, gekoncentreerd worden in de departementen van de Hérault, de Haute Garonne en de Ardèche. Voor vele vluchtelingen betekende dat de dreiging van een nieuwe verhuis. De snelheid van de oorlogsgebeurtenissen zou dat gevaar in de praktijk bezweren⁷¹. Er waren plannen om de gevluchte Belgische politiemannen en geneesheren te groeperen en ten dienste van de autoriteiten te stellen. Er zou tevens een centrum tot hergroepering van de parlementsleden en van journalisten die zich in Frankrijk bevonden worden opgezet.

DE KONING GEEFT ZICH OVER... DE REGERING STAAT ALLEEN

Sinds de Duitse doorbraak naar de zee bij Abbeville op 20 mei, droogde de stroom Belgische vluchtelingen in Frankrijk snel op. Binnen de kleiner wordende enclave rond Duinkerken was het ondertussen een echte hel. Een grote concentratie geallieerde troepen werd er vermengd met een massa vluchtelingen. Mensen die niet wisten waar naartoe. De stromen waren niet in de hand te houden en de omstandigheden waren *terriblement meurtriers*⁷². Ondertussen zat de koning met zijn ingesloten troepen daar ook, blootgesteld aan de Duitse druk. Voor hem gold bovendien dat een hoog percentage van de aanwezige burgers in de gevechtszone landgenoten waren. Des te meer omdat de vluchtelingen die zich ten noorden van de Somme bevonden door Fransen en Britten terug naar

70 Rapport..., p. 159 (ARA, Archief M.-H. Jaspar nr 1945). Over de spionnenvrees zie L. DE JONG, *De Duitse vijfde colonne in de tweede wereldoorlog*, Amsterdam, 1953.

71 Verslagen van deze vergaderingen in Archief M.-H. Jaspar, nr. 1998 (ARA).

72 J. VIDALENC, «L'Exode de 1940. Méthodes et premiers résultats d'une enquête», in *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, juni 1951, p. 52.

Belgisch grondgebied werden gedreven. Noord-Frankrijk werd zoveel mogelijk vluchtelingvrij gemaakt met het oog op militaire acties van de geallieerden. Maar het nog vrije Belgische grondgebied werd, door het Duitse opdringen, óók kleiner. Op 27 mei schatte men de op elkaar gepakte massa op meer dan drie miljoen burgers⁷³.

Dat heeft meegespeeld in de beslissing van de koning om zich over te geven, maar de ministers waren geschokt. De regering vergaderde over 's konings voornemen in Parijs op 27 mei. Zij waren het in meerderheid absoluut niet eens met het staatshoofd-legerbevelhebber. Minister van Staat Carton de Wiart, die op de vergadering aanwezig was, noteerde dat één van de redenen daartoe was dat er zich wel eens gewelddaden konden voordoen tegen de meer dan twee miljoen Belgische vluchtelingen die zich al in Frankrijk bevonden, wanneer dat nieuws bekend werd. In zijn gedenkschriften vermeldde hij dat minister van Landsverdediging, generaal Denis, de andere regeringsleden er op wees dat het mogelijk bleef om de strijd effectief verder te zetten: er waren Belgische troepen in Frankrijk, een omvangrijke rekruteringsreserve en bovendien twee miljoen vluchtelingen⁷⁴. De regering had nog steeds een machtsbasis en een legitimatie.

De volgende dag, op 28 mei kwam het nieuws van de Belgische overgave. Op die dag maakte Jaspar een rapport over aan de eerste minister betreffende zijn activiteiten op Frans grondgebied. Hij vroeg heel uitdrukkelijk aan het regeringshoofd: *Je vous serais reconnaissant, Monsieur le Premier Ministre, de vouloir bien me faire savoir si ce service que j'ai provisoirement institué doit être maintenu*. Jaspar en zijn mensen stonden er klaar voor. Zijn centrale administratie, met een minimum aan ambtenaren, had hij gekoncentreerd in Cahors. Een vorm van buitendiensten werd ingericht in de departementen waar de Belgische vluchtelingen het talrijkst waren. Hij had zelfs de provinciegouverneurs, voorzover ze in Frankrijk waren, gevraagd om regionale centra te bemannen in de andere departementen. Daarbij had hij hen opgedragen zich te laten bijstaan door een Vlaming *afin de sauvegarder les droits légitimes des populations flamandes émigrées*.

De voorspelling dat de Franse bevolking zich vijandig zou tonen tegenover de Belgen kwam uit. Dat sloeg weer om toen de beslissing van de regering om verder te vechten aan Franse zijde bekend werd. Tot opluchting van de gevluchte Belgen. *La déclaration de continuation de la lutte est accueillie avec satisfaction par les réfugiés — car elle met un*

73 *Considérations sur la situation de l'Armée belge du 22 au 28 mai 1940*. Brugge 29 mei 1940. Zonder vermelding van auteur maar zonder twijfel iemand uit de naaste omgeving van de koning (Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, *Archief Jean Vossen*, nr. 2) (voortaan afgekort NCWO II).

74 Nota van Carton de Wiart over de gebeurtenissen in Frankrijk, 20 juli 1940. Carton de Wiart was als vooraanstaand politicus de regering gevolgd tot op 19 juni (NCWO II, *Archief J. Vossen*, nr. 13). CARTON DE WIART, *Souvenirs politiques (1918-1951)*, Brussel, 1981, p. 259.

*terme aux actes d'hostilité de la population française*⁷⁵. De regering werd in haar keuze gesteund door de parlementsleden die mee naar Frankrijk waren getrokken. Op 31 mei kwamen ze bijeen in Limoges waar ze besloten om alle krachten van het land en de kolonie te gebruiken om de strijd verder te zetten tot België bevrijd was. Een belangrijk deel van deze krachten werd gevormd door de massa gevluchte Belgen. Daarom bedankten de parlementsleden Britten en Fransen *qui ont accueilli fraternellement à leurs foyers ces réfugiés*⁷⁶.

Nu het Belgische grondgebied verloren was voor de regering was het des te belangrijker dat de uitgeweken ministers hun greep op de vluchtelingen zouden verstevigen. Maar daar werden zij geconfronteerd met het feit dat Jaspar vrijwel de hele administratie in Frankrijk in handen had. Dat veroorzaakte een scheeftrekking die voor hen politiek onverteerbaar was. De minister van Binnenlandse Zaken, de Vlaamse liberaal Arthur Vanderpoorten stelde aan Pierlot voor een interministerieel komitee voor de vluchtelingen op te richten, onder leiding van de eerste minister, waarvan Jaspar één van de leden was. Dat werd op de Ministerraad van 1 juni aanvaard. De bevoegdheid en het toezicht zouden daardoor in belangrijke mate kollektief uitgeoefend worden. Alles wat de burgerlijke staat betrof moest meteen naar de ambtenaren van Binnenlandse Zaken overgeheveld worden. Vanderpoorten stelde voor om mensen van zijn ministerie uit te sturen naar het netwerk dat Jaspar in de Franse departementen had opgezet⁷⁷.

Meteen na de overgave werd ook duidelijk dat er een breuk was ontstaan tussen regering en koning. Dat betekende dat de regering in een moeilijk parket kon komen. Waren de Belgische troepen en vluchtelingen op Frans grondgebied het wel eens met de keuze van de regering om verder te vechten? Deze mensen waren immers de machtsbasis én de legitimatie voor haar keuze om verder oorlog te voeren. Vooral Jaspar twijfelde geen ogenblik aan de noodzaak om verder te strijden in samenwerking met de geallieerden. Op 4 juni 1940 stelde hij de eerste minister voor om de generaals die de regering trouw waren gebleven te dekoren: *Je crois que cette mesure, largement diffusée, serait de nature à consolider la position du Gouvernement parmi les nombreux réfugiés*⁷⁸. Aan de geest en de meningen bij de vluchtelingen moest aandacht besteed worden. Er bestond immers een risico dat het royalisme en de oorlogsmoeheid zouden toeslaan. Het feit dat de Franse publieke opinie haar woede over de houding van de koning had afgereageerd op de vluchtelingen was ook niet erg bevorderlijk geweest. In café's en restau-

75 Note van Gouverneur Jules Mathieu, één van Jaspars plaatselijke verantwoordelijken, aan Frédéricq, 20 september 1940 (ARCHIEF KONINKLIJK PALEIS, Fonds Kabinet van koning Leopold III, nr. 230).

76 CARTON DE WIART, *Souvenirs politiques (1918-1951)*, Brussel 1981, p. 263-265.

77 Vanderpoorten aan Jaspar, 2 juni 1940, afgedrukt in *Rapport...*, p. 124-125 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1945).

78 Jaspar aan Pierlot, met aangehecht een nota over de stemming in een opleidingskamp van het Belgische leger, 4 juni 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 2025).

rants waren borden verschenen met *Rien pour les Belges*⁷⁹. Die vijandigheid kon de vluchtelingen van de geallieerde zaak — en dus ook van de Belgische regering — doen afkeren.

Ondertussen werkte Jaspar energiek verder aan de organisatie van zijn vluchtelingenadministratie. Maar het Belgisch grondgebied en de middelen aldaar waren voor de regering verloren. De laatste Ministerraad had beslist dat de administraties nog enkel beroep mochten doen op ambtenaren die zich in Frankrijk bevonden⁸⁰. Bovendien moest voor elk nieuw engagement formeel de toestemming komen van de minister van Financiën en de auditeur-generaal. Bedoeling was geld te sparen. Op 7 juni 1940 bestond de administratie van Volksgezondheid in Cahors uit eenenzestig koppen, waar Jaspar in België nog had kunnen beschikken over driehonderdzesentwintig ambtenaren. In feite lag de totale mankracht een stuk hoger want er waren vrijwilligers, gedetacheerden en opgeëiste artsen bijgekomen. Die werden vooral in de departementen ingezet. Daar stond tegenover dat het ministerie nieuwe taken op zich had genomen: *En fait, tout ce qui concerne les réfugiés relève du Ministère de la Santé Publique à l'exception de l'état civil, de l'instruction et de la remise au travail*⁸¹.

Tot dusver was alles nog relatief goed gegaan. De Franse autoriteiten hielden het hoofd koel. Maar toen vanaf 5 juni het eindoffensief van de Duitsers losbarstte veranderde de zaak. Plots nam het aantal Fransen dat in wilde wanorde de zuidelijke departementen overspoelde explosief toe. Die tweede golf kreeg de allures van *une véritable catastrophe*⁸². Hoeft het dan te verbazen dat de Franse minister van Bewapening in een nota, bedoeld voor de Franse Ministerraad van 12 juni, stelde dat op dat ogenblik kiezen voor vredesonderhandelingen met de Duitsers, betekende: *ne pas continuer à jeter sur les chemins des vagues successives de fugitifs qui se superposent et s'écrasent...*⁸³.

Jaspar ging onverstoort verder op de ingeslagen weg en probeerde zijn administratief netwerk verder uit te breiden zonder zich veel aan te trekken van wat zijn kollega-ministers deden of dachten. Als er vragen kwamen beantwoordde hij die, maar men kan niet zeggen dat hij intens contact onderhield met de rest van de regering. Voor een deel vloeiende dat zeker voort uit het feit dat hij inderdaad veel tijd stak in zijn ministerie.

79 Memorandum over zijn activiteiten als Hoog Commissaris voor de Vluchtelingen te Bordeaux door R. Herremans, 28 februari 1941, p. 14 (NCWO II, Archief J. Vossen, nr. 21). Ook in tal van getuigenisliteratuur van vluchtelingen zijn voorbeelden van dergelijke vijandigheid vermeld.

80 Nota van Jaspar aan sekretaris-generaal Sand, 5 juni 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 2026).

81 *Rapport à monsieur le Ministre des Finances*, door Jaspar, 7 juni 1940 (ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 2026).

82 J. VIDALENC, «L'Exode de 1940», in *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, juni 1951, p. 52.

83 Afgedrukt in *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, juni 1951, p. 56.

Daartoe behoorden ook diverse bureaus die inlichtingen moesten verstrekken, o.m. het Officieel Bureau voor Inlichtingen over Krijgsgevangenen en Geëvacueerden. Dat was op zijn voorstel begin september 1939 aan Volksgezondheid toegevoegd. Het had tot op 16 mei in Brussel gefunctioneerd. Nadien werkte nog een gelijkaardig bureau op de Belgische ambassade in Parijs. Daarnaast had hij dergelijke bureaus opgericht in Cahors en in Poitiers. Veel hulp kreeg hij van het Rode Kruis dat hij gehuisvest had in de lokalen van zijn ministerie in Cahors. Daarnaast was er op dat ogenblik geen enkele instelling die de zorg op zich nam voor de Belgische soldaten die in Duitsland achter prikkeldraad zaten. Hij vroeg Pierlot of het niet tijd werd om het Bureau voor Hulp aan Krijgsgevangenen op poten te zetten⁸⁴. Dezelfde dag, op 14 juni, schreef Jaspar aan Pierlot dat de moeilijkheden voor de opvang van de Belgische vluchtelingen toenamen. Het werd hoe langer hoe moeilijker onderdak te vinden omdat de Franse autoriteiten Belgen uit de gebouwen zetten om daar hun eigen onderdanen te plaatsen. Jaspar vroeg om barakkenkampen op te richten. Maar daar was extra geld voor nodig⁸⁵.

Het netwerk dat Jaspar over zuidelijk Frankrijk kon spannen werd in belangrijke mate bemand door niet-ambtenaren. De leiding berustte veelal bij provinciegeverneurs of parlementsleden die hij tot «kommissaris» of «afgevaardigde» benoemde⁸⁶. Uit het archief blijkt dat deze mensen niet allemaal op dezelfde wijze aan de kar hebben kunnen trekken. Meestal werden ze overweldigd door het snelle verloop van de gebeurtenissen, de ontwrichting van de Franse administratie en de onkontroleerbare toestroom aan vluchtelingen. Bovendien moest Jaspar de politieke verantwoordelijkheid over dit netwerk delen. De Ministerraad had zijn systeem aanvaard maar eiste dat de vertegenwoordigers ter plekke zich, al naargelang de problematiek, zouden richten tot de minister die daarvoor bevoegd was⁸⁷.

Dat bleef zorgen voor spanningen tussen de ministers. Bovendien was dit, omwille van het inschakelen van parlementsleden, een wel erg merkwaardige vermenging tussen «wetgevende» en «uitvoerende» macht. Dat

84 Jaspar aan Pierlot, op vraag van de Ministerraad, 14 juni 1940 (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 2028).

85 Jaspar aan Pierlot, 14 juni 1940 (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 2028).

86 Hérault: Bovesse, gouverneur van Namen. Haute Garonne: Mathieu, gouverneur van Luik. Ardèche: Vanden Corput, gouverneur van Luxemburg. Allier en Nièvre: Van Mol: gouverneur van Henegouwen. Côte d'Or: Verwilghen, gouverneur van Limburg. Tarn: Maistriau: volksvertegenwoordiger en Minister van Staat. Basses-Pyrénées: Wauters, volksvertegenwoordiger en oud-minister. Dordogne: Motz, volksvertegenwoordiger. Corrèze: Beirens. Aude: Coulonvaux, senator. Aveyron: Buset, volksvertegenwoordiger. Gironde: Koelman, volksvertegenwoordiger. Deze gegevens werden geput uit diverse dossiers in Archief M.-H. Jaspar. Het gebeurde herhaaldelijk dat politici zelf vroegen voor een officiële aanstelling door Jaspar. Max Buset bijvoorbeeld was al voorzitter van het Belgisch Komitee in Castres en vroeg dit te officializeren. Twee dagen later kreeg hij een telegram met *Tarn Maistriau désigné - Vous désigné pour Rodez-Aveyron* (ARA, *Archief M.-H. Jaspar* nr. 352).

87 Jaspar aan Arthur Wauters, oud-minister van Volksgezondheid, zijn vertegenwoordiger in het departement Basses-Pyrénées, 14 juni 1940 (ARA, *Archief M.-H. Jaspar*, nr. 2028).